

אוצרות בהיכל

סיפורים ייחודיים ומרגשים עומדים מאחורי רבים מהמוצגים במוזיאון הלא מוכר שבהיכל שלמה. מטליתו של הבעל שם טוב עד פק"ל הכיסים של חלל מלחמת לבנון השנייה

צילום: דוד חרמץ

דגש על הפן הסיפורי. ד"ר חן ליר הטלית'קטן של יוסף מנדלביץ

דוד חרמץ

לאחרונה הוציאו במוזיאון וולפסון, השוכן ב'היכל שלמה' בירושלים, ספר תורה מיוחד הנמצא דרך קבע בתצוגה וקראו בו בציבור במהלך תפילת שחרית. הדבר קורה במוזיאון אחת לשנה. הנחלה המיוחדת הזו נעשה לאחר פסיקה שפסק הרב יהודה עמיטל זצ"ל. על כך אומרת אוצרת המוזיאון, ד"ר ענת חן: "מדובר בתופעה ייחודית בקנה מידה עולמי. אין עוד מוזיאון בעולם שבועד המנהל שלו יש רבנים ושהתצוגה שלו מתנהלת על פי פסקי ההלכה שלהם. העובדה שאנחנו מוציאים מהווטרניה של התצוגה את ספר התורה המיוחד הזה וקוראים בו היא דבר שאין לו אח ורע בשום מוזיאון אחר בעולם".

ביקור חטוף במקום מוציא את המבקר בתחושה שהחבר'ה ב'היכל שלמה' לא יודעים לשווק את מה שיש להם. במשחק אסוציאציות בקרב כלל הישראלים – ואפילו בקרב חובשי הכיפה שבתוכם – יש יסוד להניח שכאשר תורקו את המושג "היכל שלמה", התשובות שיינתנו יהיו "הרבנות הראשית", או "הבנין שליד בית הכנסת הגדול בירושלים". מיעוט קטן יוסיף את המושג "מוזיאון". זאת למרות שכבר ב-1958, עם הקמת המבנה, נכלל בו כחלק אינטגרלי המוזיאון, שנקרא אז "דוד ודור". האוצר הראשון שלו, יהודה לייב ביאלר, מספרת ד"ר חן, ראה כמשימת חיים להביא למוזיאון ממצאים, מוצגים ועדויות מהייחודיים ששרדו את האש הגדולה שכלתה את יהדות אירופה.

הסיפורים שעומדים מאחורי אותם ממצאים שובי לב. המודעות המאוחרת לקיום המוזיאון – וכפועל יוצא מיעוט המבקרים במקום – הם ללא ספק מחיל'ה צ"ח מובקש של קבוצת נשים מהמקום. אני עצמי נתשפתתי לראשונה למוזיאון כשליוחית את פתי ואת ילדי כיתה במסגרת חגיגת קבלת הסידור. נחוזה לפסיקה של הרב עמיטל. מדוע הוא פסק שיש לקרוא באותו ספר תורה שמוצג במוזיאון? כי ספר התורה שעליו אני מדברים הוא ספר כשר, ואין ראוי לספר תורה כשר שיהיה מונח בתערוכה. ואולם, משום סיפורו יוצא הדופן התיר הרב שיהיה חלק מהתצוגה, אך התנה זאת בכך שאתת לשנה יקראו בו בציבור.

ספרים ייצוריים

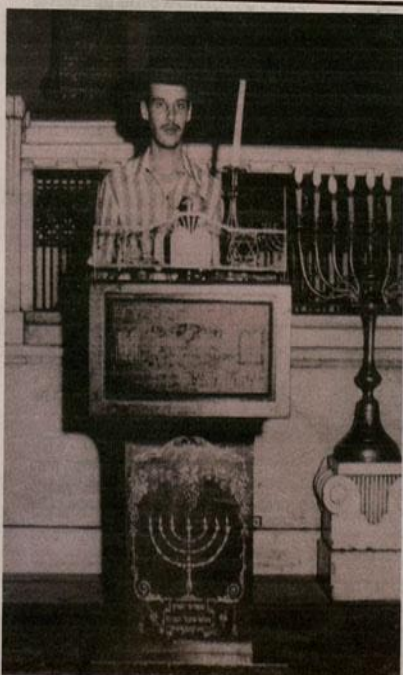
סיפורו של אותו ספר תורה מרתק וייחודי: הוא נכתב בנגרד ב-1898 והובא ארצה, לרובע היהודי עיבד העתיקה בירושלים, עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. לאחר כניעת הרובע בגולה המצטמצמת נבזז ונשרף בית הכנסת שבו הוא שכן. בשנת '49 התקיימו מפגשים של נציגים מטעם ממשלת ישראל עם מלך ירדן, בעדאללה. באחד המפגשים הללו ראה אחד הנציגים, אליהו ששון, בארמון המלך את אותו ספר תורה, שנבזז ברובע היהודי. ששון אמר למלך כי ספר תורה שלא נמצא במקום ראוי עלול להביא צרה אסון על הבית שבו הוא שוחה. יש יהודים – אייטס ליברמן ודאי היה מננה אותם פיינשקמקרים – שהיו מנגיבים לדברים אלה בביטול מחורף, אבל מלך ירדן יצוק היה מזומרים אחרים. כשהוא שמע את

ה'איום הסמוי' בדברי הישראלי הוא ציווה להעביר לאלתר את ספר התורה הזה לידיו של ששון. עם שובו ארצה דרש ששון מבנו להביא מיד את ספר התורה לרב הראשי, הרב הרצוג זצ"ל. "אני אמרתי למלך שאסור לספר להימצא במקום לא ראוי, ואני אשאיר אותו אצלנו בבית?", אמר.

סמוך לאותו ספר תורה נמצא במוזיאון ספר תורה אחר עם סיפור מרתק לא פחות. והו ספר תורה מומאה ה'13. לד"ר חן, "ספר תורה זה הוא מהעתיקים ביותר בעולם, אם לא העתיק ביותר". מקורו של הספר, המתוב על עור אייל, מהעיר קראוטהיים בגרמניה. באותה מאה עלה הנזר על גדותיו והצף את בית הכנסת של העיירה. ספר התורה נסחף בנהר, אבל ניצל ואותיותיו השתמרו באורח פלא. 700 שנה מאוחר יותר, במלחמת העולם השנייה, הקים הנסטאפו לשכה לחיסול הרכוש של יהודי באדן וערך מכירת פומביות. באחת המכירות ראה יהודה לובל, יהודי מקרלסרוהה, את ספר התורה. הוא הצליח להבריח את הספר מבלי להתגלות והחביא אותו בעליית הגג של בית החולים היהודי. לאחר המלחמה חזר לחפש את הספר וגילה שכל הרחוב של בית החולים נהרס בהפצצות, אך עליית הגג של המבנה נשמרה, וגם ספר התורה נשאר כמעט שלם. בתחילת שנות השבעים העביר לובל את ספר התורה למוזיאון ב'היכל שלמה'. ספר תורה אחר שנמצא במוזיאון מביא את סיפורם של שבויי מלחמת יוסה'כמפורים. בוכרון הקולקטיבי הישראלי צרובה התמונה

סיפורו של האדם

החדר המרכזי במוזיאון נקרא "ושכנתי בתוכם". בחדר זה מובאים סיפורי גבורה וקודשה, וכיניהם שני סיפורים הפרטים על המיתרים היהודיים-ציוניים העמוקים ביותר: הסיפור הראשון הוא סיפורו של דוד בן דוד. במהלך מלחמת העולם השנייה הצליח

חנוכה בבגדי שבי. נתן מרגלית מדליק את החנוכייה בבית הכנסת 'שערי שמים' בקיבוץ

צילום: שלמה קטן

עמוד את ברסלב. איגרת שלשה ר' חבמן לתלמידיו, 1807. למטרה: קיצור הלכות שישם לעצמו והונחן איינהרן הייד

בדרך להציל שלית מביט נכסת שובעדיך הנאצים. הוא שמר עליה מכל שימור במשך הזמן שבו שהה במחנה הריכוז, ולקח אותה עמו גם כשעלה בספינת מעפילים ארצה. היא לוחה אותו גם כשהועלה על ידי הבריטים לסיפנה של אוניית הגירוש 'שפירא', אלא שאו טבעה האונייה והשלדת שקעה במצולות. כעבור כמה שבועות העלו צוללים חלק מן החבולה של האנייה השוקעת. בין החפצים שנמסרו הייתה גם השלדת הטלית המוזהה שנשלח אל בדרוד שהיה באותה עת חבר גרעין כפר עציון, והוא דאג לטפל אותה איתו גם לאחר הורבן הגרע. לימים הצטרף בדרוד לקיבוץ נדי עציון, ואז החליט לדיפרד הנצח מהשלדת לשבת כלל הצירוף והורס אותה למזחאון. רשמונה שהפרידה ממלחמת היא זמנית, שכן במצורף מתב בדרוד (כיום בני בן למעלה 90), כי בעת פטירתו השלדת חכסה את המטה שתישא אותו בדרום האחרונה, ומיד אחרי חמיצת העולל משוב למקורה הנכרי.

הסיפור השני הוא סיפורו של אשר ציון, יוסף מגרלביץ, שכלוא היה מאדורו קור הברול הסובייטי. מגרלביץ, שהתקרב לדת במהלך מאסרו, נטל צעף והוספיו לו ציציות. בנסף הפר לעצמו כסף מאשיאות בר, והשלטונות הקומוניסטיים לא ראו זאת כעין יפה. שכביש אביו, שנמסר למות, לראות את בנו לפני מותו, הודיעו הקומוניסטים למגלביץ שהדבר ייתר לו רק אם יסיר את הכיפה. ברגע קורע לב זה החליט מגרלביץ שלא לוחץ על הכיפה ולוחץ, תחת זאת, על הזכות לראות את אביו בפעם האחרונה בחייו.

באותו חדר ישנו גם עדויות על גיבורים כנשורים. למשל, סידור הפזילה של מירד אמתי-בונה ול' שניצחה בניש קסוף, ובו הפזילה אישית על הפרט המלל המרובות בנתב דה. כסמך לאונו סידור ניצב 'פקל' הבסיס ההלכות' של הדיל' הונחן איינהרן שנפל במלחמת לבנון השנייה, שבו איגרת קיצור הלכות שרלוונטיות ללחם.

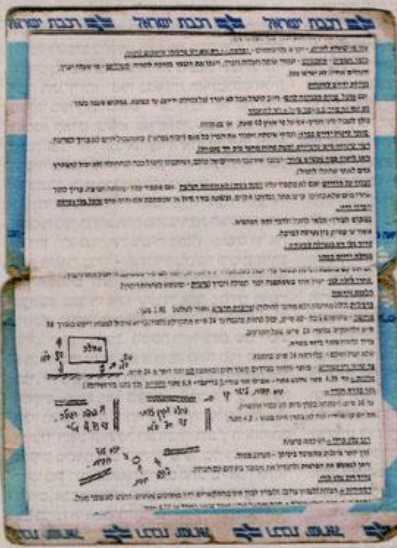
אחד הרברים המיוחדים את המזיאון הזה, אל מול מזיאונים אחרים, זה העיסוק של בןן חסיפרי של האדם הפשוט', אומרת חן. 'הדגש אצלנו הוא לא על האסתטיקה של המצגים. מגרלביץ הציע את הציצית והכיפה שלו למזיאון שראל, אבל שם לא יצו לכלל את זה, כי המצגים הללו אינם אסתטיים'. אחת הו לא מעניין. גברת הרוח שלו בויתור על המישה עם אביו מגרלביץ שיש את הכיפה הלא מיוחדת והלא אסתטית שלו בוויטרינה. דוגמה אחרת היא הוויטרינה של טלית הידדים. שטנ שם מנתת של שני לידים נטלים ידדים בעת שיהותם בניו ורשה. מסכת תנא מצוקה. מציאות שראל, אבל הם נטלים ידדים לפני אכילת עץ לבם. עם זה הסיפור השבו. ב'יר וסם' שמים את הדגש על סיפור המותא אנתו מותים' דגש לסיפורי החיים של היהודים, ששרדו תלאת יוסיורים בכל הוויטרינה.

במקום יד ושם

סיפור המופלא של מורדי כהן, ששירת בזמן מלחמת העולם השנייה בצבא הבריטי והפל כשבו ארצה, מספיק את גבורת הרוח והיהדות בזמן הרישואה. הן ראש כשבו, חוד עם אחרים, לטובת הפזילות מן הדיחיון, וכך הרכיבו הוא והכריזו 'מוף' סידורים' לימות השנה. אבל תשייתו של כהן הוציעו למזיאון שספק רב אם היה לזכ את רוע.

יש אחד הניצ' גבורה שהמקפדה הנאצית ובו הודעה כי שבויים שחצנים בכך ויכלו לערוך ניסויים מדעיים. כהן הגיש בקשה לחוקר משליל של עצמים שונים, או משוה זומה, וביקש גם לקבל מותרות עד בגרילי מסוימים והשע הבניות בעלות קיבלת מסוימת של נטלים. לפע תעביט את זה כבר מותר לגלות. כהן תכנן לבנות תחת אותו ניסוי כודע - ונתוכיט. וכך באמת קרה. והקצן השבוי כהן קיבל את החומרים ורוח עם הבריז עם עולו על גביית התעביט. את התעביט הם הדליקו באמצעות תחביט שזמן שאריו בחיובא, שאותו חככו מצולות חמיק שלהם במשך תקופת זמן. לאחר השחרור נטל עמו כהן את התעביט ולימים הוא נחרס למזיאון.

יש גם סיפורי גבורה שהנם שותפים לאי-הודים. כך הוא סיפורו של תחביט הענק הנאצי פלוצי. מספיק שהייתה שייכת לבית הכנסת הגדול 'שלוממק' בווישה. לפני שהנאצים החליטו להפציץ ולהחריב את בית הכנסת הצליח רב הקהילה להביאה למסחרו התורקועי. הוא ביקש מהשגריר הפולני בשוודיה למסור אותה תמורת כסום גבוה כדי לעזור ליהודים לברוח מווישה. פלנצורפית גרית בשם מורגט טרנר-קן משוקולטום עשה אותה. כלומר, היא שלחה כסף רב בעבור הכנסת שאחרי המלחמה. היא הכיפה תחביט הענקיית, היא העובר לירושלה. ואננם, בעת המלחמה הנאצית הווישה הייתה לידה של גרנרן, וזו חרמה אותה למזיאון. כשל פעילות זו, אבב, היא קיבלה את אתת חסדי אמות

את החתונה היהודית במחלתו. ומדוע הכתובה נכתבה בפרסית? על כך עינה חן שאפילו במחורת פתחו היהודים מהלשנות. בעוד הכתובה שייכת בדרך כלל למנהל חור-פעמי בחיי האישה, יש פרט את כותביה בעבר לא הייתה זוה בלעדיו - המקע. בזירת המקע והכנתו לא היו נעשות מקלות דעת. לחפך הנשים היו ולמנות למומחה והוא מצידו היה עורך תחקיר ואוסף את כל השמות המשמעותיים במשפחה של מלמנת המקע. אחר כך הוא היה מנתב את המקע בהתבסס על תוכנית הקבלת הוסק. כך נצברו החמסות והמקעות שרצוצבו בגרתיים במתקנים שונים, ואפילו ביכות לשלום הבית וההונות, מה שלא ספק ניתן להכתיב ממחורות הראשונה של 'ברכת הבית'.

העולם. על השאלה כיצד קורה שמוצגים משנות השואה נמצאים ב'דוכל שלמה ולא ב'יד ושם', שרוקם חשש שנים קודם לכן, אין לדור חן תשובה. אבל עובדה שזה פה, היא אנונית.

התערוכה היא רק תירוץ

ב'חדד החסידות' שבגדואן, הפרט שמוצג את תשומת הלב הגדולה ביותר של מי שנכנס לחדד הוא ארון הקודש המטואר. אבל מתברר שארון ארון הוא רק תירוץ למה שנמצא בשללי החדד. ד'ר חן 'יש תערוכות של סיפורים. התערוכה הזו, החדד הזה, היא תערוכה של אידיה. את החדד הזה בנינו בגלל, וטובי, שני מוצגים בלבד. השאר משמש כאן כמעין תפאורה'.

שני המצגים שאליהם מכוונת חן הם השלדת המיחוסת לבעל-שם טוב האיגרת של ר' נחמן מברסלב לתלמידיו. 'יום אחו', ממישה חן, 'הגיעה למזיאון אישה מדרפה והציגה את עצמה כבאצאת של הבעש"ט. היא הביאה איתה תרומה למזיאון - חלק משלדת שעוברת במשפחתה כבר עשרה דורות'.

היכן שאר חלקי השלדת, אדם שואלים? מתברר שירשי הבעש"ט מצאו פתרון יצירתי משלהם למחלוקת 'שניים אוחזין בטלית'. הם פשוט חילקו אותה. גזר וחילקו פיסות פיסות לכל הווישים.

הנמצא השני המרכזי ב'חדד החסידות' הוא איגרת שלמה ר' נחמן לתלמידיו בשנת 1807, בשלה חיווי. באותה תקופה נידחו על ר' נחמן מכות וייסורים מכל עברי בני נפטר, אשתו חלתה קשות ואף מצבו הבריאותי לא היה שפיר. רוח של עצבות ופסימיות עולה מבין שורות סכתבו. ר' נחמן מותב כי הוא רואה בעצמו את האדראי לכל יסיריו ומשום כך נגלה כלבו החלטה לעזוב את עירו ברסלב, ליטול את מקל הגידודים ולנדוד ממקום למקום. אלא שכמה חודשים כאחר יותר מחלתו של אשתו נטרבת, והוא נקרא לחזור ולסעוד אותה על מיטת חולה. לתצוגת הקבץ המסייה נמלטה מבחיאת קוראים 'זמן נשים'. בחדד נמצא לקט תחנית משנת 1806 שכתבו באיטליה. 'לא ברוד לנו אם הנשים באיטליה באותה עת ידעו בערית', אומרת חן, 'אבל ניתן לראות שלפני כל תפילה בעברית ישנן 'זרואות הבנאי', מספר משפטים באיטלקית שאומרים מתי גרוד לומר כל תפילה. יש שם תפילה לפני התפילה, לפני תתייחדות איש ואישה ותפילה לשמירה על ההריון, והמבון תפילה לשיפוי בלידה'.

עד מיצג שניצב בחדד הוא כתבת פרסית. על אחד הקורות תלוייה כותבה שנכתבה במשנה באותיות פרסיות. והסבר שידר חן מנספת הוא שמרובי בתקופה שבה יודדים פפרט חיו כאנוסים. את החותנה והשמית ערכו היהודים האנוסים בגניין הערפריה, אבל מיד אחר כך ערכו